

O'SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINI VA DEVIANT XULQ-ATVORNI KORREKSIYA QILISHDA ART-TERAPIYA USULLARIDAN FOYDALANISH

University of business and science

Psixologiya yo'nalishi 23-33 guruh talabasi

Mamadaliyeva Diloromxon Abdulboqi qizi

Ilmiy raxbar: Jurayev Xaydarjon Odilboyevich

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2585-8439>

Abstract: *This article is described in the article on the use of art therapy and psychological rehabilitation methods in the correction of children with deviant behavior.*

Key words: *personality, art Therapy, Rehabilitation, deviant, correction, family, prevention.*

Аннотация: *в данной статье рассказывается о применении арт-терапии и методов психологической реабилитации в коррекции детей с девиантным поведением.*

Klyuchevye slova: *личность, арт-терапия, реабилитация, девиант, коррекция, семья, профилактика.*

Annotatsiya: *Ushbu maqola deviant xulq-atvorli bolalarning korreksiya qilishda art-terapiya va psixologik reabilitatsiya usularidan foydalanish haqida bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *shaxs , art-terapiya, reabilitatsiya, deviant, korreksiya, oila, profilaktika*

KIRISH

O'smirlik davri shaxs rivojlanishining murakkab va inqirozli bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda emotsional beqarorlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar hamda xulq-atvorda og'ishlar tez-tez kuzatiladi. Aynan shu davrda xarakter aksentuatsiyasi yaqqol namoyon bo'lib, noqulay ijtimoiy-psixologik sharoitlarda deviant xulq-atvor shakllanishiga zamin yaratishi mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etishda art-terapiya usullari samarali psixokorreksion vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Xarakter aksentuatsiyasi shaxs xarakterining ayrim jihatlari me'yor doirasida, biroq kuchaygan holda namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi. O'smirlarda emotiv, tashvishli, demonstrativ, beqaror va tsikloid aksentuatsiya tiplari deviant xulq-atvorga nisbatan sezgirlikni oshirishi mumkin. Kattalarga nisbatan namoyishkorona va provokatsion xatti-harakatlar ko'paydi. Deviant xatti-harakatlarning yangi shakllari paydo bo'ladi:

Bu tahlil va diagnostikaning insoniy vositasi bo'lishi mumkin bo'lgan Art-terapiya deviant xulq-atvori bo'lgan o'spirinning shaxsiy muammolari, shuningdek uni tuzatishning va yechimlarining samarali vositasixisoblanadi. Maxsus adabiyotlarda bu atama deviant xatti - harakatlar ko'pincha sinonim bilan almashtiriladi-deviant xulq-atvor (lot. deviatio-og'ish) - bu harakatlar tizimi yoki alohida jamiyatda qabul qilingan me'yorlarga zid bo'lgan va o'zini namoyon qiladigan harakatlar aqliy jarayonlarning nomutanosibli, moslashmaslik, buzilish o'z-o'zini anglash jarayoni yoki axloqiy va undan qochish shaklida o'z xatti-harakatlarini naurin nazorat qilish.

Deviant xulq-atvor ijtimoiy me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlar majmuasini ifodalaydi. O'smirlik davrida u ko'pincha affektiv reaksiyalar, impulsivlik, agressivlik, ijtimoiy qarshilik va o'zini namoyon qilish ehtiyoji bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Xarakter aksentuatsiyasi mavjud bo'lgan o'smirlarda stressga past chidamlilik va emotsional nazoratning sustligi deviant reaksiyalarni kuchaytiradi.

Deviatsiyalar, ayniqsa, inqirozli o'smirlik davrida aniq namoyon bo'ladi, inson turli munosabatlar tizimiga integratsiyalashganda, qiymat yo'nalishlarini shakllantirish jarayoniga, qarashlar tizimiga ta'sir qiladi kelajak, manfaatlar va ehtiyojlar, shuningdek o'z-o'zini anglash va shaxsning o'zini o'zi tasdiqlashi. O'smirlik davrining o'ziga xos

xususiyatlari uni yaratadi vakillar, ayniqsa, har xil ijtimoiy turlarga sezgir jamiyatdagi deformatsiyalar, o'qituvchilarning pedagogik xatolari.

Shuning uchun ushbu toifadagi o'smir o'spirinlarga psixologik va pedagogik yordam tizimini ajratish mumkin Art terapevtik yo'nalish. Art terapevtik yo'nalishi deviant xatti-harakatlarning psixokorreksiylari har biriga xos bo'lgan narsalarga qaratilgan o'smirning ichki ijodkorligi. Ko'p hollarda bu quyidagilarga imkon beradi bolada mavjud bo'lgan hissiy, xulq-atvor va intellektual buzilishlar va kamchiliklar (A. I. Kopytin, T. N. Buyakas, F. S. Vasilyuk, T. D. Zinkevich-Yevstigneeva, Y. E. Shabasheva, S. A. Chernyaeva) . Artterapiyaning asosiy maqsadi shaxs rivojlanishini uyg'unlashtirishdir o'zini namoyon qilish va o'zini o'zi bilish qobiliyatini rivojlantirish. Nuqtai nazaridan klassik psixoanaliz vakili, asosiy mexanizm artterapiyada tuzatish ta'siri sublimatsiya mexanizmi hisoblanadi. Karl Yungning fikriga ko'ra, san'at, ayniqsa afsonalar va art terapiya san'at, individuallashtirish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi buzilish o'rtasida etuk muvozanatni o'rnatishga asoslangan shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish ongsiz va ongli "men" namoyon qiladi..

¹ Artterapevtikaning eng muhim texnikasi bu erda o'zaro ta'sirlar faol tasavvur qilish texnikasi bo'lib, quyidagilarga qaratilgan ongli va ongsiz ravishda yuzma-yuz kelish va yarashtirish ular samarali o'zaro ta'sir orqali bir-biri bilan.

Art terapiyasining maqsadlari:

1. Agressivlik va boshqa salbiy narsalarga ijtimoiy jihatdan maqbul chiqish yo'lini topish va his-tuyg'ularga yunaltirish. Chizmalar, rasmlar, haykallar yasash orqali undagi salbiy energiyalarni chiqarish.
2. Davolash jarayonini engillashtiring. Ongsiz ichki nizolar va tajribalarni ko'pincha vizual tasvirlar orqali ifodalash osonroq og'zaki tuzatish jarayonida ularni ifoda etish. Og'zaki bo'lmagan muloqot osonroq ongning "tsenzurasi" dan qochadi.

¹ . Антонова, В. В. "АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРОФИЛАКТИКИ И КОРРЕКЦИИ ДЕВИАНТНОГО И АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ."

3. Izoh va diagnostika xulosalari uchun material olinsh. Badiiy ijod mahsuloti nisbatan uzoqroq natija beradi va mijoz ularning mavjudligini inkor etishi mumkin. Badiiy tarkib va uslub ishlar mijoz haqida ma'lumot olish imkoniyatini beradi ularning asarlarini talqin qilishda yordam berish.
4. Mijoz bostirishga odatlangan fikrlar va his-tuyg'ularni ishlab chiqish. Ba'zan og'zaki bo'lmagan vositalar ifoda etish uchun yagona imkoniyatdir va kuchli tajribalar va e'tiqodlarni aniqlashtirish.
5. Psixolog va mijoz o'rtasidagi munosabatlarni o'rnating. Birgalikda ishtirok etish badiiy faoliyat empatiya munosabatlarini yaratishga yordam beradi va o'zaro qabul qilish.
6. Ichki nazorat tuyg'usini rivojlantirish. Chizmalar, rasmlar ustida ishlash yoki modellashtirish rang va shakllarni tartibga solishni ta'minlaydi.
7. Tuyg'ular va his-tuyg'ularga e'tibor qaratish. Sinflar tasviriy san'at boy imkoniyatlarni yaratadi kinestetik va vizual hislar va rivojlanish bilan tajriba o'tkazish ularni idrok etish qobiliyati.
8. Badiiy qobiliyatlarni rivojlantirish va o'z qadr-qimmatini oshirish. Yon artterapiyaning mahsuli-bu paydo bo'ladigan qoniqish hissi yashirin iste'dodlarni aniqlash va ularning rivojlanishi natijasida.

O'smirlarga nisbatan san'atning tuzatish imkoniyatlari bog'liq avvalo, bu yangi ijobiy tajribalar manbai ekanligi bilan o'smir, yangi ijodiy ehtiyojlarni tug'diradi va ularni qondirish usullari san'atning u yoki bu turi. Va bolalarning estetik ehtiyojlarini oshirish va yoshlar, badiiy bolaning potentsial imkoniyatlarini faollashtirish amaliy faoliyat va ijodkorlik-bu san'atning ijtimoiy-pedagogik funksiyasini amalga oshirish. Ijtimoiy-pedagogik yo'nalish o'smirlar bilan reabilitatsiya, profilaktika, tuzatish ishlari san'at orqali ikki yo'l bilan amalga oshiriladi:

- haqiqatni estetik jihatdan idrok etish qobiliyatini tarbiyalash orqali to'g'ridan-to'g'ri hayotda va san'at asarlari orqali;
- san'at bilan bog'liq faoliyat orqali (badiiy va nutq, musiqiy, tasviriy, teatrlashtirilgan-o'yin). San'at badiiy rivojlanishning omili bo'lib, quyidagilarga ta'sir qiladi

kommunikativ, tartibga soluvchi ishlarni bajarayotganda bolaning hissiy sohasi, katarsistik funktsiyalar. O'smirning badiiy faoliyatdagi ishtiroki tengdoshlar va kattalar uning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi, etarli darajada o'rgatadi qo'shma faoliyatda o'zaro ta'sir va aloqa, oldini olishni ta'minlaydi, kommunikativ soha va deviant buzilishlarni tuzatish, reabilitatsiya qilish xulq-atvor.

Jamoadagi o'spirin individual xususiyatlarni namoyish etadi muammolar, tasdiqlash bilan bolaning ichki dunyosini shakllantirishga yordam beradi unda ijtimoiy ahamiyatga ega tuyg'ular mavjud. Reabilitatsiya va tuzatish ta'siri muammolari bo'lgan bolaga san'atning ta'siri, shuningdek, san'at bilan muloqot qilish unga qatlamli salbiy narsalardan "o'zini tozalashga" yordam beradi tajribalar, salbiy namoyishlar va yangi munosabatlar yo'liga kirish atrofdagi dunyo. atrofdagi dunyo.

Art-texnologiyalarning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat::

- katarsistik (tozalash, salbiy holatlardan ozod qilish);
- tartibga solish (asab-ruhiy stressni engillashtirish, tartibga solish psixosomatik jarayonlar, ijobiy modellashtirish psixo-emotsional holat);
- kommunikativ-refleksiv (buzilishlarni tuzatishni ta'minlaydi aloqa, etarli shaxslararo xulq - atvorni shakllantirish, o'z-o'zini hurmat qilish);
- profilaktik .

San'at texnologiyasini ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin: individual va guruh. Shaxsiy san'at texnologiyalari keng doirada qo'llaniladi mijozlar. Shaxsiy san'at texnologiyalari ilgari mos keladi, deb ishoniladi umuman olganda, sayoz ruhiy mijozlarga (o'spirinlarga) buzilishlar, asosan nevrotik xarakterga ega. Individual bilan san'at texnologiyasi eng boshida siz o'spiringa nima bo'lishini tushuntirishingiz kerak birgalikda ishlash, o'spirin nima qila oladi va nima qila olmaydi. Ba'zilarida bunday hollarda, o'spirin o'z ishini yo'q qilishga urinishi mumkin-xuddi shunday u hozirgi paytda ishlaydi va ilgari yaratilgan bir yoki bir nechta. Bu u qila olmaydigan u yoki bu travmatik tajribani aks ettirishi mumkin

hozircha integratsiya yoki aniq ichki ziddiyat. Qoida tariqasida, bunga loyiq emas

bunga to'sqinlik qilish, lekin ayni paytda nima bilan bog'liqligini aniqlashga harakat qilish kerak mijozning bu istagi. Individual Art-texnologik ishlar mumkin bir muncha vaqt davom eting. Ko'p hollarda, bu bir necha oy yoki hatto yillar. O'smirni tark etadigan to'satdan ishdan bo'shatish istalmagan "himoyalanganmagan". Ishning tugashi ma'lum bir shaxsiy "o'sish"ni anglatadi u yoki bu vaqt ichida o'spirinda sodir bo'lgan. Art-terapiya bu san'at vositalari orqali shaxsning ichki kechinmalarini ifodalash, anglash va korreksiya qilishga yo'naltirilgan psixoterapevtik yondashuvdir. Art-terapiya o'smirlar bilan ishlashda ularning so'z orqali ifodalanmaydigan hissiyotlarini ramziy shaklda chiqarish imkonini beradi. Bu esa psixologik himoya mexanizmlarini yumshatib, ichki ziddiyatlarni konstruktiv yo'l bilan hal qilishga yordam beradi.

Art-terapiya usullari o'smirlarning:

- emotsional zo'riqishini kamaytirish;
- agressiv impulsni ijtimoiy maqbul shaklda chiqarish;
- o'z-o'zini anglash va o'zini qabul qilishni rivojlantirish;
- muloqot va ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Art-terapiya usullarining xarakter aksentuatsiyasiga ta'siri: Rasm chizish (izoterapiya) emotiv va tashvishli aksentuatsiya tiplarida ichki qo'rquv va xavotirni kamaytiradi. Qum terapiyasi shizoid va introvert o'smirlarda ichki dunyoni xavfsiz ifodalash imkonini beradi. Musiqa terapiyasi tsikloid tipdagi o'smirlarda emotsional holatni barqarorlashtirishga yordam beradi. Drama va rolli o'yinlar demonstrativ aksentuatsiya tipida o'zini konstruktiv namoyon etish ehtiyojini qondiradi. Kollaj va loy bilan ishlash beqaror tipdagi o'smirlarda impulsivlikni pasaytirib, o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Art-terapiya deviant xulq-atvorni to'g'ridan-to'g'ri bostirishga emas, balki uning psixologik sabablarini bartaraf etishga qaratilgan. Ushbu yondashuv o'smirda ichki ziddiyatlarni anglash, emotsional bo'shashish va muqobil

xulq-atvor strategiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Natijada agressivlik, ijtimoiy qarshilik va destruktiv xatti-harakatlar darajasi pasayadi.

Bu insonning musiqani idrok etishga bo'lgan tabiiy ehtiyoji bilan bog'liq, zararsizligi, mavjudligi, musiqiy asarlarni tanlash qulayligi. "Art" va raqs-motor kombinatsiyasi bilan ijobiy ta'sir qayd etildi texnologiyalar. Albatta, printsiplar va protseduralarni hisobga olish kerak o'yin psixoterapiyasi. Ko'plab badiiy texnologik mashqlarning o'ynoqi tabiati va texnik ishlatilganidan farq qiladigan koordinatalar tizimini ta'minlashga imkon beradi haqiqiy hayotda. O'yinlar bilvosita murojaat qilish imkoniyatini ochadi to'g'ridan-to'g'ri muhokama qilish juda ko'p bo'lgan dolzarb muammolar og'riqli. Ular bir vaqtning o'zida quvonch va quvnoqlik manbai bo'lishi mumkin jiddiy ish. Yana bir muhim holat – bu ijtimoiy ijodkorlikning o'zi xodim. Yuqoridagilar yuqori darajadagi ijodiy erkinlikni ta'kidlaydi, texnologik jarayonda vaqt, vositalar, materiallar, texnikalar va texnikalardan foydalanishda moslashuvchanlik.

² Aslida, ijtimoiy ishchi har safar muammoga qarab o'z ishini yangicha quradi. Shunday qilib, biz ijtimoiy ishga qo'shilish degan xulosaga kelishimiz mumkin Art-terapiya elementlarining deviant xatti-harakatlari bo'lgan o'spirinlar bilan o'qituvchi bo'ladi deviant xatti-harakatlarni samarali tuzatishga yordam berish, kamaytirish salbiy hissiy holatlar, psixologik salomatlikni saqlash yoshlarida, ta'lim motivatsiyasini yaxshilash, samaradorlikni oshirish, diqqat va xotirani barqarorlashtirish, shuningdek, anomal xavfini kamaytirishda namoyon bo'ladi.

Xulosa o'rnida har bir insonning imkoniyatlari bor, o'z-o'zini anglashni individual ravishda amalga oshirishga imkon berish uchun chiqarilishi mumkin bo'lgan yashirin potentsiallar, uni unga moslashtirish uchun ijtimoiy va individual integratsiya qilinadi. San'at va terapeya orqali inson nafaqat o'zini namoyon qiladi, balki boshqalarni ham yaxshiroq tushunadi. O'smirlik davrida xarakter aksentuatsiyasi va

² . Шалагинова К. С., Декина Е. В. Психолого-педагогическое сопровождение подростков группы риска с использованием технологий арт-терапии //Бизнес. Образование. Право. – 2021. – №. 1. – С. 399-403.

deviant xulq-atvorni korreksiya qilishda art-terapiya usullaridan foydalanish yuqori psixologik samaradorlikka ega. Art-terapiya o'smirning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda emotsional muvozanatni tiklash, ijtimoiy moslashuvni yaxshilash va sog'lom xulq-atvor shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, ta'lim muassasalarida psixologik xizmat tizimiga art-terapiya metodlarini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Арт-терапия. Эл. ресурс. <http://psixologiya.org/psixoterapiya/strategii-i-metody/1698-artterapiya.html> Осипова А.А.. Общая психокоррекция. Учебное пособие. - М.: СФЕРА, 2002. - 510 с.
2. . Taskarayevna, N. Z., Yuldibayevna, B. G., Niyazova, N., Shehzadi, I., & Turayev, S. (2026). Pedagogical Transformations: Agentic AI as a Co-Teacher and Learning Partner. In *Multidisciplinary Perspectives on Agentic AI in Educational Systems* (pp. 63-86). IGI Global Scientific Publishing.
3. Gulmira, B. (2019). Semantic and psychological relationship of Envy and Jealousy. In *Bridge to science: research works* (pp. 174-176).
4. Yuldibayevna, B. G. (2020). Masofaviy ta'limdagi talaba shaxsini tarbiyalashda psixologik tavsiyalar. *Science and Education*, 1(1), 454-457.
5. Odilboyevich, J. X. (2025). BOSHLANG'ICH SINIF O 'QUVCHILARINING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TA'LIM TARBIYANING AHAMIYATI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 338-342.
6. Odilboyevich, J. X. (2025). O'SMIRLIK YOSHIDA YUZAGA KELADIGAN REFLEKSIV KOMPETENTSIYANI PSIXOLOGIK VA PEDAGAGIK XUSUSIYATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 320-330.

7. Xusanboy, X. G., & Odilboyevich, J. X. (2025). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O 'QUVCHILARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARINING PERSEPTIV JIXATLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 84(1), 331-337.
8. Odilboyevich, J. X. (2025). O 'SMIRLARDA XARAKTER AKSENTUATSIYASI VA UNING BOSHQA XULQ-ATVOR SHAKILANISHGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK MECHANIZMLARI. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 59(2), 338-347.
9. Odilboyevich, J. X. (2025). SHAXS XARAKTERIGA TASHXIZ QO 'YISHDA PROFAYLING METODINING PSIXOLOGIK JIXATLARI. *Advances in Science and Education*, 1(03), 77-79.
10. Jurayev, X. (2025). O 'smirlarda xarakter aksentuatsiyasining o 'ziga bo 'lgan ishonch rivojlanishiga ta'sirining psixologik xususiyatlari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(12).